

HÍD IRODALMI DÍJ – 2000

Hölgyeim és Uraim, irodalmunk, a Forum Kiadó, a Híd és a Híd-díj barátai, tisztelői, elkötelezettjei, kedves barátaim, örömmel és tisztelettel köszöntök mindenkit a Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága és a magam nevében.

Amint ismeretes, a 2000. évi Híd Irodalmi Díjat a bírálóbizottság Böndör Pál, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gerold László – elnök – és Harkai Vass Éva összetételben egyhangúan *Bányai János: Mit viszünk magunkkal?* című, tanulmányokat, kritikákat tartalmazó kötetének ítélte oda, a következő indoklással:

„Bányai János irodalmi tanulmányaiban és kritikáiban a korszerű olvasási stratégiákra és ezek fogalomkészletére hagyatkozva a hagyományolvasás magas szintű egyéni változatát teremti meg, hozzájárulva ezzel az egyetemes magyar irodalom kortárs műveinek és ezen belül a »megszólalás, a megszólítás és a megszólítotttság« válságába jutott vajdasági magyar irodalom jelenségeinek leírásához és megértéséhez.”

Engedjék meg, hogy a díj átadása előtt szóljak a díjazott könyvről és szerzőjéről.

A *Mit viszünk magunkkal?* Bányai János nyolcadik tanulmányokat, kritikákat tartalmazó könyve. Ha végigtekintünk ezen a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalomban szinte egyedülálló opuson, akkor nemcsak irodalmunk történetét olvashatjuk ki belőle, ismerhetjük meg a *Könyv és kritika* (1973), a *Könyv és kritika II.* (1977), a *Talán így. Könyv és kritika III.* (1995), a *Kisebbségi magyaróra* (1996) és a most díjazott *Mit viszünk magunkkal?* című irodalmunkról is szóló szövegeket tartalmazó kiadványokból, hanem nyomon követhetjük a kritikák,

Elhangzott a Híd Irodalmi Díj átadása alkalmából megrendezett ünnepségen Újvidéken 2001. március 31-én

tanulmányok, a kötetek szerzője irodalomról való gondolkodásának alakulását, melyet a már említettek mellett a *Bonyolult örömök* (1964), a *Szó fegyelme* (1972) és a *Hagyománytörés* (1998) című Bányai-kötetek elméleti jellegű dolgozatai tesznek teljessé.

Ha a *Bonyolult örömöktől* a most díjazott, *Mit viszünk magunkkal?* című kötetig tekintjük át Bányai János munkásságát, kirajzolódik kritikusi, tanulmányírói gondolkodásának genézise, megmutatkozik ennek folyamata. A *Bonyolult örömök* az irodalmi műfajok, az esszé, a vers, a kritika jellegére kérdez rá, a kritikairás kritériumait, értelmét és a kritika célját, felhasználhatóságát keresi, majd néhány kritikában az elmélet és az elvek alkalmazására tesz kísérletet. A *szó fegyelme* című tanulmánykötetben a magyar költészet Füst Milántól Tandori Dezsőig, Marsall Lászlóig húzott ívét járva szembesíti saját irodalomértelmezési felfogását az irodalmi valósággal jelentős magyar lírai életművekkel, verseskötetekkel, költeményekkel. Ezt követően az elmélet gyakorlati alkalmazását mutatja be a *Könyv és kritika* két kötete, melyek a kritikusi feladatvállalás és rendszeresség szép példái. Míg az 1973. évi kötet magyarországi, romániai magyar, jugoszláv művekről írt kritikák mellett mindössze egy fejezetben foglalkozik jugoszláviai magyar könyvekkel, addig az 1977. évi kötet teljes egészében a jugoszláviai magyar irodalom műveiről készült bírálatokból állt össze. Bányai következő kötetének megjelenéséig majd két évtized múlik el. Ezért is fogadta megkülönböztetett várakozás, figyelem. Az 1995. évi *Talán így* folytatása is a hetvenes években végzett kritikairásnak, de különbözik is tőle. A *Talán így* abban az értelemben tekinthető a két *Könyv és kritika*-kötet folytatásának, hogy bírálatokat, tanulmányokat tartalmaz, most már természetesen az újabb magyar irodalom könyveiről, ugyanakkor viszont némileg módosul Bányai kritikusi viszonyulása a művekhez. Kritikáira kevésbé a vélemény- s ítéletmondás, amit ő mindig is mértékkel, visszafogottsággal és tapintattal gyakorolt, inkább a megértés szándéka lesz jellemző; immár nem fiatalos magabiztossággal megállapít, hanem élettapasztalaton nyugvó bölcseséggel kérdez. Kételyeit fogalmazza meg. Nem az irodalomban kételkedik, hanem mindig önmagában, abban, hogy olvasóként képes-e, felkészült-e megérteni a műveket, az irodalmat, amely igencsak jelentős változásokon ment át az utóbbi két, de inkább egy évtizedben, s ilyenén másféle közelítést tételez fel, mint a hagyomány, amelyet az új irodalom felől szemlélve kell/lehet újraértelmezni, újraolvasni. Ez az elv vezérli, amikor Szentelekytől Végel esszénaplójáig, Tolnai 1994. évi novelláskötetéig húzott ívet járva gyűjti *Kisebbségi magyaróra* című kötetébe irodalommal, képző- és művelődéstörténettel, néprajzzal és színházzal, s a kilencvenes években különösen aktuálissá vált kisebbségi magyar léttel, vajdasági magyar irodalommal kapcsolatos írásait. Elmélet és kritikusi gyakorlat kettőssége, helyesebben összefonódása jellemzi

Bányai János két utóbbi kötetének, a *Hagyománytörés és a Mit viszünk magunkkal?* szövegeit, melyekben a tradíció iránti felelősség, a hagyománytörténet, a hagyományolvasás és a modern szemlélet, a posztmodernizmus iránti érzékenység, a század végi megértésstratégia találkozik. Mindkét kötetben, de kivált a most díjazottban Bányai János szövegei az irodalomról való korszerű gondolkodásról, illetve megfelelő, adekvát fogalomkészlet, szakmai szótár ismeretéről és szuverén birtoklásáról, alkalmazásáról tanúskodnak. Bányai a kritikus és tanulmányíró számára egyre fontosabb a szó, a megszólalás mi-kéntje. *A Mit viszünk magunkkal?* írásai mind gondolatiság, mind pedig megformáltság tekintetében a legkorszerűbb irodalmi jegyeket mutatják, a legmagasabb szakmai színvonalat idézik, s ugyanakkor egyéni vonásokat hordoznak. Bányai mai fejjel, mai szenzibilitással tanítja olvasóit irodalmat, verset, regényt olvasni. És ebből a vajdasági irodalmat sem rekeszti ki. Pontosan látja, hogy irodalmunk a századvégen, századelőn artikulációs zavarokkal küszködik, megszólalási gondjai vannak, nehezen tud kapcsolatot teremteni olvasóival, nincs kellő ereje megszólítani az olvasót, másfelől viszont az irodalom iránti olvasói érdektelenség is tapasztalható, mintha azok, akikhez az irodalom szól, nem tudnának, nem akarnának kellő módon, ösztönző s egyszersmind befogadó érdeklődéssel viszonyulni az irodalomhoz. Többszörös rövidzárlat keletkezett írók-irodalom-olvasók relációján, jelzi a kritikus, aki fölöttébb tisztában van azzal, hogy az irodalom létezését meghatározó alapviszonyban, írók-művek-olvasók szellemi kapcsolatában mind a három összetevő egyformán fontos, s ezért a kritikus a műszaki hiba, reméljük, hogy csak az, s nem komolyabb kórról van szó, elhárításához kínál olvasási stratégiákat. S teszi ezt úgy, hogy közben a kritikáról is gondolkodik, nem tekinti önelégülten tökéletes, változtathatatlan műszernek. Bányai nem annak alapján lát különbséget a kritika műfajai között, hogy milyen ítéletet fogalmaznak meg, tartalmazznak, hanem az ítélet indoklásának alapján, a kritikákat nem a vélemény, hanem a véleményformálás szövege, a beszédmód, a „nyelv és a szótár jellege adja meg”.

Bányai kritikáinak, tanulmányainak értékét, rangját éppen az általa alkalmazott, felismerhető, rá jellemző beszédmód – mint az irodalommal való foglalkozás, az olvasás és az olvasmányokról készült írás – adja, jelenti. Bányai János hangján, mondatainak lélegzésén érezni irodalomtudományunk, kritikánk és történetünk egyedi s korszerű megnyilatkozását, formáját.

Ezt értékeltte Bányai János könyvében a Híd Irodalmi Díj egy-egy költőből, próza- és drámaíróból s két kritikusból álló, döntését szinte vita nélkül, egyhangúan hozó bírálóbizottsága.

Ennek s mindannyiunk nevében kérem Bányai Jánost, fogadja elismerésünket, az irodalom elismerését, és vegye át a díjat.

GEROLD László

KÖSZÖNŐBESZÉD

Zavarban voltam néhány évvel ezelőtt, amikor a *Talán így* (1995) című kritikakötetet Híd Irodalmi Díjjal tüntették ki. Azért voltam akkor zavarban, mert az ideig csak arról tudtam, milyen az, díjat odaítélni, azt nem, milyen érzés díjat kapni. Arról sem volt közvetlen élményem, milyen érzés díjról lemaradni. Később, de hamarosan a *Hagyománytörés* (1998) című tanulmánykötet is Híd-díjat kapott. Akkor könnyebb volt nekem, mert Kontra Ferencsel együtt vehettem át a könyvnek járó elismerést. Most a *Mit viszünk magunkkal?* című könyvet tüntette ki a díjat odaítélő bizottság. Gyors egymásutánban a nevemmel jegyzett három könyvön található a díjak jele, Kalmár Ferenc B. Szabó György rajza nyomán készített kisplasztikája. Sokan gondolhatják, miként napilapunk harcos levelezője is gondolja, hogy itt valami nincs rendjén, túl sok az azonos névvel jegyzett könyveken a díj és az elismerés. Ha még ehhez hozzáteszem, nem dicsekvésképpen, hogy ugyanez a szerző a múlt év decemberében Komlós Aladár-díjat kapott, és nemrégiben, március 14-én József Attila-díjat vehetett át, akkor ezt tényleg bárki megsokallhatja. A jóból is megárt a sok, tartja a bölcsesség, nem véletlenül és nem hiába. Én, az irodalomkritikusnak és írónak mondott szerző vagyok az, aki immár egészségére és lelki egyensúlyára mért ártalmas csapásként élhetné meg a sok jót és elismerést.

Hallhatták, feltételes módban fogalmaztam. És mintha valaki idegenről beszéltem volna. És a könyvekről is úgy, mintha magukban lennének, és mintha minden, ami történik, velük történne.

A feltételes módon kívül csak annyit mondom, hogy nem sorscsapásként éltem meg a 2000. évre szóló Híd Irodalmi Díjat. Pedig igazán meglepődtem. És meglepetésemből máig nem keveredtem ki. Vétlen vagyok, mert nem magam ástam a vermet, amibe beleestem. De nem vagyok védtelen, mert nem nekem jutott a díj, hanem a könyvnek. A könyveimmel meg úgy vagyok, mint az írásaimmal is, hogy amint mások szeme elé kerültek, eltávolodtak tőlem és független életet élnek, másokkal, olvasóikkal beszélgetnek, és nemcsak hatásukat, de létezésüket is ez a beszélgetés, a befogadóval, aki történetesen ismeretlenül is a címzettjük, folytatott párbeszéd feltételezi. A szerző meghalt, a könyv, az írás viszont tovább él a befogadás és megértés történeteiben.

Vagyis, nem én állok most itt önök előtt, tisztelt kollégáim és kedves barátaim, hanem a könyvem, a díj nem nekem, hanem a könyvnek jutott. Arra kell gondolnom, hogy neki, a könyvnek, külön és szebb élete van, mint nekem, aki csak szerzője vagyok, és semmi más. Létezése nem tőlem, hanem az olvasóimtól függ, azoktól is, akik szeretik, és azoktól is, akik nem szeretik.

De le nem tagadom, hogy „szerzőhalálomban” is örülök a könyv sikerének, ami természetesen nem más, mint létezésének igazolása.

De ha a szerzőnek, aki én vagyok, és egyelőre itt vagyok, nekiszégezik a kérdést, hogy miről is szól valójában a *Mit viszünk magunkkal?*, akkor a könyvből már kihalt szerzőként, és nem olvasóként, azt mondhatom, ugyanarról mint korábbi könyveim is, leginkább a sajnos nem díjazott (értik az öniróniát?) *Kisebbségi magyaróra*. Arról, hogy miként olvassa és érti a magyar irodalmat egy irodalomkritikus és irodalomtanár, aki a peremvidéken, vagy ahogyan mondani szokás, a határon túl, kisebbségben olvassa és igyekszik megérteni a mai és a közelmúlt magyar irodalmát. Az olvasás- és beszédmódról, alakulásokról és a változások irányairól szól a könyv, még arról, hogy a magyar irodalmat történeti helyzetéből következő különbözőségeinek és sajátosságainak feladása nélkül is egységesként lehet olvasni.

Azt is megkérdézheti valaki, hogy ki az a vidéki tanárféle, aki így olvas és így ír. Valaki, aki nem szeret önmagáról beszélni. Sokkal inkább szeret a tárgyról beszélni. De annyit elmondhat, hogy könyve az értelmiségiről, mégpedig a kisebbségi értelmiségiről is szól, aki nem vállal mások helyett feladatot, aki nem kíván példakép lenni, nem kíván követőkre szert tenni, nem kíván semmit sem megoldani, nem kíván se kiténni, se eltűnni . . . Hát akkor mit kíván vajon? Azt kívánja, hogy legyen mit magunkkal vinni. Szavainkat és mondatainkat, egyetlen óvásra és ápolásra méltó kincsünket, a(z anya)nyelvünket.

Eltúloztam? Ha eltúloztam, azért van, mert most is zavarban vagyok, még nagyobbban, mint amilyenben 1996-ban voltam: azt is mondhatnám, a bőség zavarában. És zavaromban nem nagyon tudom, mit is mondhatnék még.

Köszönetet a Forum Könyvkiadónak, hogy kiadta a *Mit viszünk magunkkal?* című díjazott könyvet, és köszönetet a Híd-díjat odaítélő bizottság tagjainak, hogy a nevemet viselő könyvre irányuló kitüntető figyelmével ilyen nagy és nem múló zavarba hozott.

BÁNYAI János